

La història contemporània de Catalunya en l'ensenyament primari i secundari, 1970-1990

Francesc Xavier Hernández Cardona

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ I
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

TESI DOCTORAL

"LA HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA DE CATALUNYA EN
L'ENSENYAMENT PRIMARI I SECUNDARI, 1970-1990"

per Francesc Xavier Hernández i Cardona

Director de la Tesi: Dr. Pelai Pages i Blanch
Setembre del 1993.

CAPÍTOL 13. EL PATRIMONI HISTÒRICO-ARTÍSTIC DE CATALUNYA EN ELS LLIBRES DE TEXT

Patrimoni i ensenyament. El patrimoni històrico-artístic català en els llibres de text, de la Prehistòria a l'Edat Moderna. El patrimoni històrico-artístic català contemporani en els llibres de text. El patrimoni històrico-artístic de Catalunya, una visió de conjunt.

PATRIMONI I ENSENYAMENT

La presentació del patrimoni en els llibres de text, des de sempre, ha tingut unes implicacions clarament ideològiques quan no una funció accessòria i decorativa. Imbricada sense personalitat definida a les ciències socials, la història o la història de l'art, no deixava de ser una proposta de bany cultural per afavorir una formació global de l'individu en aspectes històrics, estètics o culturals sense masses pretensions.

Patrimoni és una paraula complexa, polisèmica, té diverses interpretacions i potser moltes serien correctes. En la nostra aproximació ens hem centrat però, en el patrimoni històrico-artístic, emfasitzant la dimensió arquitectònica, és a dir, aquell conjunt d'obres o restes materials, que pels seus valors estètics, històrics, simbòlics, tècnics, etc. han fet seus diferents societats.

Hem de precisar que el concepte de patrimoni ha anat variant amb el temps i que continuarà modificant-se. Patrimoni no és un concepte tancat, tot el contrari. Fins els anys seixanta, per exemple,

únicament es considerava patrimoni arquitectònic les mostres monumentalistes, testimonis del poder dels grups socials hegemònics d'altres èpoques: esglésies, palaus, edificis monumentals singulars, construccions monumentals singulars... A partir dels anys setanta, conjunts de paisatges urbans ben conservats, o edificis fins i tot senzills, però significatius per la seva importància com a document històric (molins, pous de glaç, fàbriques, ponts, etc.), també van passar a ser considerats i recuperats com a elements importants del patrimoni. Podríem dir que la progressiva democratització de les societats occidentals va comportar, també, una progressiva democratització del concepte de patrimoni. Val a dir que, en aquesta dinàmica, les aportacions de noves disciplines com ara l'Arqueologia Industrial, potenciada sobretot al Regne Unit a partir dels anys 60, han estat importantíssimes a l'hora de contribuir a la diversificació del concepte de patrimoni. Aquesta importància del concepte de patrimoni en transformació va tenir en el període estudiat (1970-1990) una desigual incidència a l'ensenyament, i més concretament en els llibres de text, que no sempre van traduir en els seus continguts els avenços que es feien a nivell científic o conceptual (1).

Cal tenir present, però, i amb això lligariem amb la reflexió anterior, que els objectes d'estudi no han estat aliens a una forta càrrega ideològica, social o nacionalista. Les obres emblemàtiques del patrimoni nacional, europeu o mundial han estat i són en essència aquelles que van confegir els grups dominants de diferents èpoques en el seu moment: faraons, reis, papes, bisbes... Lògicament van ser les obres que van comptar amb personal de major qualitat i les que, per les seves dimensions, qualitat o consistència han perdurat. A ningú no se li escapa, però, que contribueixen a donar una visió parcial del passat. A tall d'exemple i sense anar més lluny, en la pintura romànica catalana apareixen escassíssimes representacions de pagesos quan aquests eren la immensa majoria de la població, per contra els cavallers i el clergat hi apareixen representats amb escreix (2).

Una anàlisi superficial dels llibres de text estudiats, i parant atenció en la informació textual i gràfica, mostra que es va potenciar, sobretot, la difusió i coneixement d'un determinat tipus de patrimoni al servei de la idea nacional espanyola. Així, monuments com la Catedral de Santiago, la de Burgos, l'Escorial, la Mesquita de Còrdova, les pintures de Velázquez o Goya, etc., acostumen a ser les que tenen un tractament més ampli i una millor representació iconogràfica. També en el cas del patrimoni, com en els altres, la magnificació del marc estatal com a objecte i subjecte de la història ha estat una realitat.

No és que el tractament d'aquestes i altres fites emblemàtiques sigui negatiu, ni molt menys, el que és realment singular de tot el període és la pervivència de les imatges, adquirint una dimensió emblemàtica i mítica, d'un determinat tipus de patrimoni espanyol. Això contrasta com veurem tot seguit amb l'escassetat de referències textuais i gràfiques sobre el patrimoni català. Tanmateix destaca l'absència de criteris democràtics pel que fa a la presentació del patrimoni, ja que no hi ha pràcticament elements patrimonials, considerats com a tals, que ens aportin informació històrica sobre la vida quotidiana, les condicions de treball, el desenvolupament tecnològic, etc.

En certa manera el tractament del patrimoni en els llibres de text, durant el període estudiat reflecteix el pes d'una tradició. La configuració dels estats-nació capitalistes va desenrotllar diferents aparells d'estat, entre ells l'escola. Durant el segle XIX i bona part del XX la geografia i la història tenien un paper ideologitzador ben acotat en la formació dels ciutadans. En concret la història, com ja s'ha dit, reduïda quasi sempre a les glòries político-militars, legitimava l'ordre social imperant i l'existència mateixa de l'estat nació. En aquest discurs, el patrimoni històrico-artístic en general i l'arquitectònic en particular s'articulaven com una peça més d'exaltació nacional. Calia que els alumnes coneguessin determinades

obres i determinats artefactes arquitectònics exponents de la grandesa nacional, en els quals s'aspirava a que la col·lectivitat s'hi veiés reflectida i identificada.

En qualsevol cas s'ha de tenir present que l'obra d'art i el patrimoni juga un paper importantíssim en l'imaginari de les societats com a objecte emblemàtic de fàcil identificació i pregona significació. Ja sigui per la seva força estètica, emotiva, històrica, o simplement per la seva bellesa, hi ha obres que aconsegueixen una profunda identificació col·lectiva difícil d'explicar des de punts de vista estrictament científics. No és per casualitat que durant tot el segle XIX les potències imperialistes europees s'apressessin a construir grans museus, a les seves capitals, on concentraven materials que podríem considerar literalment segrestats, corresponents a moments de glòria d'altres pobles. Potser així la possessió ja no era simplement política i econòmica, sinó que, des del punt de vista dels dominadors i no necessàriament dels dominats, es transformava en una possessió espiritual, en tant que retenien, en qualitat d'ostatges, les obres més significatives de la història d'altres pobles. Possessió física que tal vegada des d'un punt de vista antropològic s'explicaria com un intent inconscient d'acumular i posseir les energies d'altres civilitzacions precedents (3).

No és per casualitat tampoc que les grans capitals polítiques del món pugnin per tenir oberts museus amb les obres artístiques i patrimonials més significatives, aconseguint per aquesta via una sensació de supremacia cultural (4).

Òbviament, aquest paper subjacent del patrimoni a nivell psicològic té molta importància en els llibres de text, ja que aquests gaudeixen de l'oportunitat de crear i formar imatge i opinió. Com hem dit, el paper del patrimoni espanyol està tractat amb una certa homogeneïtat

i bona representació a partir de llocs comuns que han variat poc des de les acaballes del segle XIX; el que queda per mostrar és, òbviament, el paper del patrimoni català en els llibres de text durant el període estudiat, aproximat-lo des de la doble via textual i iconogràfica.

LLIBRE DE TEXT I PATRIMONI HISTÒRICO-ARTÍSTIC CATALÀ. DE LA PREHISTÒRIA A L'EDAT MODERNA

El tractament del patrimoni històrico-artístic català, tant en la dimensió textual com iconogràfica dels llibres de text és força desigual i insuficient. Ambdues dimensions són pobres, però la textual és particularment pobre. El nombre de referències explícites que en els llibres de text es fan (5) és dramàticament baix, tant en els llibres de primària com en els de secundària. Aquesta particularitat evidencia el poc pes que s'ha atribuït a l'apartat d'història de l'art de Catalunya, en relació al conjunt dels continguts de ciències socials, i en relació als continguts generals i d'Espanya, on sí que n'hi ha d'història de l'art, qualitativament i quantitativa, millor tractada.

La feblesa de la variable textual contrasta amb un millor tractament de la variant iconogràfica. Les il·lustracions referents a aspectes artístics i patrimonials són més nombroses, si bé són moltes les que s'utilitzen com a font d'informació político-social o econòmica. És a dir, en moltes ocasions s'il·lustren situacions històriques amb imatges d'art en general i patrimoni, tot destacant la dimensió informativa per davant o, fins i tot, prescindint del caràcter patrimonial de la font. Tal sembla com si el dèficit d'informacions patrimonials i històrico-artístiques es volgués pal·liar amb una opció de façana, carregant el capítol il·lustratiu a fi de donar l'efecte, a primer cop d'ull, d'un tractament dels temes sense que hi hagi un

tractament textual proporcionat. Tanmateix, aquest tractament iconogràfic, amb els respectius peus de les il·lustracions, vindria en els millor dels casos a contribuir a donar un efecte de catalanitat dels continguts i de tractament del patrimoni històrico-artístic.

Un altre dels trets distintius del tractament del patrimoni històrico-artístic català, tant en la variable textual com en la iconogràfica, és precisament la manca de consens a l'hora de proposar els objectes d'estudi. Existeix, sens dubte, el que podríem denominar manca de criteris de jerarquització a l'hora de presentar el patrimoni. Obres que hom pensa que es consideren cabdals dels del punt de vista del consens social i cultural, estan inexplicablement absents o menystingudes. Fins i tot obres del patrimoni català que han assolit, per diferents raons, una projecció emblemàtica universal no tenen el tractament corresponent. Darrera d'aquesta realitat plana una situació de conjunt caracteritzada per la manca de seguretat en els plantejaments dels punts cabdals d'història de Catalunya i la manca de reflexió des dels diferents àmbits de l'ensenyament.

El conjunt de referències textuais, explícites, al patrimoni històrico-artístic català (6), amb explicacions complementàries, o no, venen reflectides en la taula 13-1.

TAULA 13-1 *Patrimoni històrico-artístic català. De la Prehistòria a l'Edat Moderna. Cites explícites en els llibres de text*

Element patrimonial	Número de referències
1. Monestir de Ripoll _____	7
2. Arc de Berà _____	4
3. Pintures rupestres d'Ulldecona _____	3
4. Esculapi d'Empúries _____	3
5. Aqüeducte de Tarragona _____	3
6. Torre dels Escipions _____	3
7. Sant Pere de Rodes _____	3
8. Catedral de Girona _____	3
9. Catedral de Barcelona _____	3
10. Catedral de Mallorca _____	3
11. Santa Maria del Mar _____	3
12. Llotja de València _____	3
13. Llotja de Ciutat de Mallorca _____	3
14. Pintures rupestres de Cogull _____	2
15. Sant Miquel de Cuixà _____	2
16. Sant Martí del Canigó _____	2
17. Santa Maria de Taüll (edifici) _____	2
18. Sant Climent de Taüll _____	2
19. Monestir de Poblet _____	2
20. Monestir de Santes Creus _____	2
21. Salò del Tinell _____	2
22. Drassanes de Barcelona _____	2
21. Llotja de Barcelona (Salò gòtic) _____	2
22. Palau de la Generalitat (pati gòtic) _____	2

23. Ciutadella de Barcelona _____	2
24. Universitat de Cervera _____	2
25. Poblat de Puig Castellar _____	1
26. Vil.la de Tossa _____	1
27. Vil.la de Bell-lloc _____	1
28. Bacus, estàtua (Tarragona) _____	1
29. Amfiteatre de Tarragona _____	1
30. Temple de Vic _____	1
31. Empúries _____	1
32. Pont del Diable (Martorell) _____	1
33. Basílica de Tarragona _____	1
34. Mausoleu de Centelles _____	1
35. Vil.la i Basílica de Bovalar _____	1
36. Bíblia de Ripoll _____	1
37. Sant Vicenç de Cardona _____	1
38. Pantocrator de St. Climent de Taüll _____	1
39. Priorat de Serrabona _____	1
40. Sant Joan de les Abadesses _____	1
41. Monestir de Vallbona de les Monges _____	1
42. Sta. Maria del Pi _____	1
43. Catedral de València _____	1
44. Seu Vella de Lleida _____	1
45. Palau de l'Almudaina _____	1
46. Llotja de Perpinyà _____	1
47. Església de Betlem _____	1
48. Seu Nova de Lleida _____	1
49. Retaule d'Arenys de Mar _____	1
50. Església de la Mercè _____	1
51. Barceloneta (barri) _____	1
52. Universitat de Cervera _____	1
53. Castell de Montjuïc _____	1

La taula 13-1 confirma el poc pes que tenen els continguts patrimonials dins dels textos principals; l'element més citat, el monestir de Ripoll, únicament ho està en set ocasions, mentre que la resta amb menys de tres cites tenen una presència poc menys que testimonial.

Crida l'atenció el pes del patrimoni medieval que té un protagonisme considerable tot i que desigual. El romànic està relativament citat (dins de la migradesa) sobretot pel que fa a monuments arquitectònics. Els grans monestirs pràcticament surten tots, inclosos els de la Catalunya Nord. El monestir de Ripoll es dispara com a monument més citat, tot i que llevat de la seva espectacular portada és discutible que sigui l'element arquitectònic romànic català emblemàtic per excel·lència, atès que el monestir presenta una reconstrucció en bona part de la seva fàbrica. Potser la importància cultural i política de Ripoll ha influït per traslladar mecànicament la seva importància al pla patrimonial.

Per contra, conjunts força emblemàtics i universals de Catalunya, malgrat la seva modèstia, com ara el conjunt de Taüll, pràcticament no tenen rellevància.

La pintura romànica suposa una de les grans absències del llistat, fet força incompreensible si tenim en compte que, probablement, les millors col·leccions de pintura romànica són originàries de Catalunya i estan radicades en un museu de Barcelona. Imatges absolutament universals com la del pantocrator de Sant Climent de Taüll, tot i que presents en la iconografia, pràcticament no estan citades en els textos.

En principi, tenint en compte l'èmfasi que la historiografia romàntica i neo-romàntica catalana havia fet sobre el període romànic, vinculat al naixement de Catalunya, tot feia pensar que els

llibres de text haurien hagut de tenir una major presència d'un estil que en alguns àmbits s'arriba a considerar com l'estil nacional per excel·lència. òbviamment això no és així; la presència és mínima.

Amb el conjunt del patrimoni gòtic passa quelcom de similar. En principi, atès que és una època zenital per Catalunya, en la qual el gòtic es reelabora amb un autèntic llenguatge propi i universal, tot apuntava que hauria hagut de tenir més protagonisme. Els monestirs del Cister, amb gran ressonància artística, econòmica, política i cultural apenes si són citats, i compten amb una representació iconogràfica molt dèbil. Obres rotundament universals com ara Santa Maria del Mar, la Catedral de Girona o la de Mallorca no queden en absolut remarcades.

Com és el cas anterior, la pintura i l'escultura són dues de les grans absents en la panoràmica patrimonial. La potentíssima pintura gòtica catalana apenes és citada en els textos i de manera molt dèbil en la iconografia.

El període prehistòric i antic comparteix protagonisme amb el medieval tot i l'escassetat real de restes patrimonials del període. Potser el patrimoni romà queda sobrevalorat (en termes comparatius i relatius) atès que, en realitat ni és massa nombrós ni té l'originalitat o universalitat d'alguns elements del patrimoni medieval. Les construccions romanes més famoses de l'entorn de Tarragona són les que surten més regularment citades. Sorprenentment el conjunt monumental d'Empúries, un dels més importants de la mediterrània occidental, no és citat des del punt de vista patrimonial tot i que les referències històriques i iconogràfiques són diverses (?).

Els elements patrimonials que es citen dels períodes posteriors: renaixement, barroc, neoclàssic, són escassos i,

seguint la tònica dels anteriors períodes, no hi ha una jerarquia clara quant a la importància de cadascun d'ells.

La limitació del tractament del patrimoni en els textos ve complementada amb un tractament, lleugerament més significatiu en el camp iconogràfic. El conjunt d'il·lustracions sobre temes patrimonials, presentades com a tals en els llibres de text analitzats, estan reflectides a la taula 13-2. En la relació queden recollits aquells elements reproduïts tres o més vegades, tot i que en alguns casos la intencionalitat de la il·lustració és contextualitzar un determinat fet polític, militar, cultural, etc..

TAULA 13-2 *Patrimoni històrico-artístic català, de la Prehistòria a l'Edat Moderna. Iconografia en els llibres de text.*

Element patrimonial	nombre d'il·lustracions.
1. Empúries _____	13
2. Aqüeducte de Tarragona _____	11
3. Castell i col·legiata de Cardona _____	8
4. Pintures de Cogull _____	7
5. Pantocrator de Taüll _____	7
6. Monestir i portada de Ripoll _____	7
7. Pintures del Palau Aguilar _____	7
8. Façana de la Generalitat _____	7
9. Arc de Berà _____	6
10. Santa Maria del Mar _____	5
11. Esculapi d'Empúries _____	4

12. Sant Miquel de Cuixà _____	4
13. Marededéu dels Consellers _____	4
14. Façana del Parlament de Catalunya _____	4
15. Façana de la Catedral de Girona _____	4
16. Dolmen de Vallgorguina _____	3
17. Ullastret _____	3
18. Sant Pere de Rodes _____	3
19. Sant Climent de Taüll _____	3
20. Banys àrabs de Girona _____	3
21. Monestir de Poblet _____	3

El llistat d'il·lustracions posa de manifest algunes de les incoherències globals de la història de Catalunya que es subministra en els llibres de text. Curiosament els dos temes més repetits iconogràficament pertanyen al món antic: Empúries i l'aqüeducte de Tarragona. Ja hem vist però, en capítols anteriors, que ni Empúries ni la construcció civil romana a Catalunya eren objecte d'especial d'atenció. D'altra banda, a la taula 13-1, l'aqüeducte de les Ferreres ocupa un discret 6è lloc i Empúries va reculada en el 31. Aquestes dues imatges, diguem-ne més universals, que contribueixen a donar una imatge del món antic a Catalunya no són motiu especial d'atenció en els continguts textuais dels llibres. Les il·lustracions d'Empúries s'utilitzen de manera molt versàtil per il·lustrar el món antic, però en cap moment s'aprofundeix en el significat i característiques de la ciutat.

Quelcom de similar passa amb les pintures de Cogull, l'Arc de Berà i l'Esculapi d'Empúries. El conjunt d'aquests cinc monuments seria, però, el gruix de la imatge que entra pels ulls als alumnes sobre prehistòria i història antiga, imatge que, repetim, no té sincronia adequada amb les explicacions factuais i conceptuals.

El món medieval assoleix els seus màxims referents iconogràfics a partir del Castell de Cardona, el Pantocrator de Sant Climent de Taüll, el Monestir de Ripoll, les pintures del Palau Aguilar i Santa Maria del Mar. Aquestes imatges emblemàtiques, excepció feta de Ripoll, no són considerades de manera rellevant en el text. Ni Cardona ni Taüll s'expliquen significativament en cap dimensió. La iconografia del patrimoni s'utilitza per il·lustrar contextos i situacions diverses, però contradictòriament no s'utilitza per explicar aspectes patrimonials o històrico-artístics.

La imatge que del patrimoni modern arriba als alumnes també és força raquítica: la façana del Palau de la Generalitat, la façana del Parlament de Catalunya i la façana de la Catedral de Girona. Les dues primeres imatges s'usen normalment per contextualitzar l'explicació sobre les institucions, en cap cas s'incideix a mostrar la façana del Palau de la Generalitat com una mostra del renaixement a Catalunya, o la façana del Parlament com una mostra del barroc acadèmic.

Tot plegat no hi ha un criteri ni una jerarquia a l'hora de mostrar les imatges més representatives, significatives o emblemàtiques del patrimoni històrico-artístic del període tractat. No hi ha correspondència entre text i imatge. No hi ha criteri, la incoherència és la tònica dominant i no es mobilitzen les immenses capacitats del patrimoni per contextualitzar el coneixement o estudi de determinades èpoques.

Monuments o elements patrimonials importantíssims i emblemàtics estan absents o infra-tractats. Les mines de Can Tintoré de Gavà, un dels més importants jaciments prehistòrics d'aquesta mena, no es consideren, tampoc la Cova d'en Daina o la Cauna de l'Aragó. Poblat ibers emblemàtics com el de les Toixoneres de Calafell, o la Moleta del Remei d'Alcanar també estan absents. La presència romana no va més enllà d'alguns tòpics de Tarragona. Les absències medievals són

múltiples, imatges emblemàtiques com les de la fortalesa d'Olèrdola, Sant Martí del Canigó, el Pont de Besalú, el Call de Girona, la Suda de Tortosa, els monestirs del Cister o les pintures d'Huguet, Bassa o Borrasà haurien de tenir protagonisme. El castell de Salses, la més impressionant mostra d'arquitectura militar renaixentista mundial també és un dels grans absents. La Universitat de Cervera o el retaule d'Arenys, el Molí Paperer de Capellades o el Castell de Figueres, la fortalesa neoclàssica més gran del món tampoc hi estan representats...

EL PATRIMONI HISTÒRICO-ARTÍSTIC CATALÀ CONTEMPORANI EN ELS LLIBRES DE TEXT.

Els dèficits que presenta el tractament del patrimoni medieval i modern de Catalunya són greus, però la dispersió es troba encara corregida i augmentada en el tractament del patrimoni contemporani. Si més no, en els períodes anteriors els grans referents genèrics de la història de l'art: romànic, gòtic, renaixement, barroc, neoclàssic, actuaven com a dèbils articuladors del discurs. Amb l'eclosió diversificada del món contemporani es perden les referències, amb prou feines el modernisme apareix tímidament com l'element inclusor i referencial. Les escasses referències textuais al patrimoni contemporani són disperses i venen complementades amb una iconografia mínima i capriciosa.

En la taula 13-3 podem analitzar les cites explícites que en els llibres de text (text principal de la mostra dels 33 llibres) es fan respecte als elements patrimonials emblemàtics de la Catalunya contemporània.

TAULA 13-3 *Patrimoni històrico-artístic català contemporani.*
Cites explícites en els llibres de text.

Element patrimonial	núm. de cites.
1. Sagrada Família _____	2
2. La Pedrera _____	2
3. Palau de la Música _____	2
4. "Les senyorettes d'Avinyó" (P. Picasso) * _____	2
5. Parc Güell _____	2
6. Hospital de Sant Pau _____	1
7. Mercat del Born _____	1
8. Plaça Reial _____	1
9. "La Vicaria" (Fortuny) _____	1
10. "La Montserrat" (J. Gonzalez) _____	1
11. Casa Bloc _____	1
12. "El pagès català" (J. Miró) _____	1
13. Palau Güell _____	1
14. Convent Teresianes _____	1
15. Arc de Triomf _____	1
16. Cafè Restaurant (Expo. 1888) _____	1

* Les cites referents a Picasso posaven èmfasi en la dimensió catalana de la seva obra, per aquesta raó les hem inclòs en el llistat. Cal tenir present també que en el període contemporani s'inclouen algunes fotografies de les façanes de la Generalitat i el Parlament per il·lustrar aspectes polítics, no les hem inclòs al llistat ja que des del punt de vista patrimonial pertanyen a un altre període.

El nombre de cites és esgarrifosament baix, el fet que alguns elements emblemàtics del modernisme únicament aconseguixin dues cites explícites en un total de 33 llibres de text és força indicatiu. El patrimoni català no es tracta, i els esquitxos inconnexos que es fan no serveixen per pal·liar el dèficit. Amb tot, es pot veure que les engrunes que es dediquen a la temàtica tenen tendència a pivotar sobre el modernisme. La importància d'aquest moviment no es estranya. El Modernisme també representa un moment zenital a Catalunya i projecta amb força, amb un alt grau d'universalitat, l'eclosió d'un moment històric. En certa manera la Catalunya industrialitzada i culturalment recomposada buscarà i trobarà un llenguatge estètic en el modernisme. Cal tenir present, endemés, que el modernisme es va aplicar a tot tipus de construccions i a banda de l'arquitectura civil, concretada en palaus o cases singulars, i de la religiosa, es va manifestar també en la construcció d'habitatges populars i en l'arquitectura industrial. Aquesta dimensió, però, no es contempla quasi bé mai a l'ensenyament. Potser allà on els arquitectes i mestres d'obra modernistes van aplicar tècniques i llenguatges més agosarats va ser, precisament, en la construcció de fàbriques, magatzems, cellers, etc.. Arquitectes com Muncunill o Gustavino van fer de les fàbriques autèntics temples de l'arquitectura.

En qualsevol cas, el modernisme es tracta de manera molt deficitària, i més tenint en compte que és un llenguatge que agafa particular força i personalitat a Catalunya. No cal ni insistir en altres dimensions encara més deficitàries, ni el noucentisme ni el racionalisme (amb obres impressionants) es tracten al nivell que mereixen. Les diferents arts plàstiques i els seus corrents també es consideren de manera irrellevant. La migradesa de cites explícites ve complementada per una migradesa d'imatges també notable. A la taula 13-4 podem constatar quins objectes patrimonials centren preferentment les il·lustracions.

TAULA 13-4 *Patrimoni històrico-artístic català contemporani.*
Iconografia en els llibres de text

Element patrimonial	núm d'il·lustracions
1. La Pedrera _____	8
2. "La Càrrega" (Casas) _____	6
3. "La teixidora" (Planella) _____	4
4. Sagrada Família _____	3
5. Casa Batlló _____	2
6. "Cargol, dona, flot i estel" (Miró) _____	1
7. Casa Bloc _____	1
8. "Deesa" (Clarà) _____	1
9. "Desconsol" (Llimona) _____	1
10. "Dona" (Nonell) _____	1
11. "Dues gitanes" (Nonell) _____	1
12. Edifici Trade _____	1
13. Fàbrica Asland, Clot del Moro _____	1
14. Fundació Miró _____	1
15. "Garrot vil" (Casas) _____	1
16. "Gran profeta" (Dalí) _____	1
17. "La migdiada" (Alsina) _____	1
18. "La Montserrat" (J. Gonzalez) _____	1
19. "Les senyorettes d'Avinyó" (Picasso) _____	1
20. Liceu _____	1
21. Monument a Colom _____	1
22. Palau Nacional _____	1
23. Parc de l'Espanya Industrial _____	1
24. Parc Güell _____	1
25. "Resistència de la memòria" (Dalí) _____	1

26. "Tovallons plegats" (Tàpies) _____	1
27. Walden 7 _____	1
28. Xalet Golferichs _____	1

La dispersió que manifesta el llistat és evident. Són molt pocs els elements que aconseguen una certa presència: la Pedrera i la Sagrada Família. Les pintures "La càrrega" de Casas i "La teixidora" de Planella aconseguen un bon consens, però hem de matisar que aquests quadres s'utilitzen de manera molt clara per il·lustrar una situació de conflicte social. És a dir, no estan en el llibre com a objecte d'estudi patrimonial.

A banda d'aquests elements i de la Casa Batlló (dues cites), els elements restants únicament són objecte d'una il·lustració. És a dir, no hi ha consens per presentar els elements emblemàtics del patrimoni històric-artístic i de les arts plàstiques més importants del període. Els dèficits són múltiples i no cal insistir-hi; destacar en tot cas l'escassa atenció que es presta a la dimensió industrial del modernisme i al moviment racionalista, caracteritzat per una forta vocació social.

EL PATRIMONI HISTÒRIC ARTÍSTIC DE CATALUNYA. UNA VISIÓ DE CONJUNT

Si considerem globalment les cites i representacions iconogràfiques que es fan del patrimoni històric-artístic de Catalunya en els llibres de text podem comprovar que el període contemporani queda força malparat. Les taules 13-5 i 13-6 recullen els resultats globals per a tota la història de Catalunya de cites i il·lustracions.

 TAULA 13-5 *Patrimoni històrico-artístic de Catalunya.*
Cites en els llibres de text

Element patrimonial	núm. de cites
1. Monestir de Ripoll _____	7
2. Arc de Berà _____	4
3. Pintures rupestres d'Ulldecona _____	3
4. Esculapi d'Empúries _____	3
5. Aqüeducte de Tarragona _____	3
6. Torre dels Escipions _____	3
7. Sant Pere de Rodes _____	3
8. Catedral de Girona _____	3
9. Catedral de Barcelona _____	3
10. Catedral de Mallorca _____	3
11. Santa Maria del Mar _____	3
12. Llotja de València _____	3
13. Llotja de Ciutat de Mallorca _____	3
14. Pintures rupestres de Cogull _____	2
15. Sant Miquel de Cuixà _____	2
16. Sant Martí del Canigó _____	2
17. Santa Maria de Taüll (edifici) _____	2
18. Sant Climent de Taüll _____	2
19. Monestir de Poblet _____	2
20. Monestir de Santes Creus _____	2
21. Saló del Tinell _____	2
22. Drassanes de Barcelona _____	2
21. Llotja de Barcelona (Saló gòtic) _____	2
22. Palau de la Generalitat (pati gòtic) _____	2
23. Ciutadella de Barcelona _____	2

24. Universitat de Cervera _____	2
25. Sagrada Família _____	2
26. La Pedrera _____	2
27. Palau de la Música _____	2
28. "Les senyorettes d'Avinyó" (P. Picasso) _____	2
29. Parc Güell _____	2

Les cites referents a patrimoni de Catalunya són molt escasses tenint en compte l'àmplia mostra analitzada (33 llibres). Segons el buidatge realitzat el monument més citat és el Monestir de Ripoll, amb set cites, seguit de l'Arc de Berà amb quatre. Després ve un ampli llistat de monuments citats de manera irrellevant en dues o tres ocasions. Òbviament és discutible que el monestir de Ripoll i l'Arc de Berà, tot i la seva importància, siguin els monuments més destacables del patrimoni català. La manca de criteris de jerarquització en el llistat resultant són evidents.

Entre les monuments citats destaca una presència majoritària de monuments medievals gòtics i romànics. Els elements patrimonials de la contemporaneïtat són escassos i reduïts bàsicament al Modernisme.

TAULA 13-6 *Patrimoni històrico-artístic de Catalunya.*
Iconografia en els llibres de text

Element patrimonial	núm. d'il·lustracions
1. Empúries _____	13
2. Aqüeducte de Tarragona _____	11
3. Castell i col·legiata de Cardona _____	8
4. La Pedrera _____	8
5. Pintures de Cogull _____	7
6. Pantocrator de Taüll _____	7
7. Monestir i portalada de Ripoll _____	7
8. Pintures del Palau Aguilar _____	7
9. Façana de la Generalitat _____	7
10. Arc de Berà _____	6
11. "La Càrrega" (Casas) _____	6
12. Santa Maria del Mar _____	5
13. Esculapi d'Empúries _____	4
14. Sant Miquel de Cuixà _____	4
15. Marededéu dels Consellers _____	4
16. Façana del Parlament de Catalunya _____	4
17. Façana de la Catedral de Girona _____	4
18. "La teixidora" (Planella) _____	4
19. Dolmen de Vallgorguina _____	3
20. Ullastret _____	3
21. Sant Pere de Rodes _____	3
22. Sant Climent de Taüll _____	3
23. Banys àrabs de Girona _____	3
24. Monestir de Poblet _____	3
25. Sagrada Família _____	3

La iconografia referent al patrimoni de Catalunya presenta més coherència que la selecció d'elements patrimonials citats. Amb tot, els resultats també són discutibles.

Del llistat de conjunt se'n desprèn que els elements patrimonials que més sovint es presenten a la visualització indirecta dels alumnes són: Empúries, l'Aqüeducte de les Ferreres, el Castell i Col·legiata de Cardona i La Pedrera. La importància d'Empúries és inqüestionable, i potser també resulta evident que l'Aqüeducte de les Ferreres és un dels elements més representatius de la Tarraco romana. No està tan clar que el Castell de Cardona sigui l'element més representatiu de la Catalunya medieval, ja que bona part de les fortificacions exteriors són dels segles XVII i XVIII.

Pel que fa al període contemporani és evident que la Pedrera té molta força i esdevé plenament significativa. Les llacunes, però, són enormes. No hi ha presentació sistemàtica ni jerarquitzada del patrimoni medieval. Obres cabdals com els monestirs del Cister no estan prou representades. Manquen il·lustracions referents a la pintura i escultura romànica i gòtica, i d'altra banda també es troben a faltar elements patrimonials vinculats a aspectes més lligats amb la vida quotidiana: castells, molins, poblats..., així com elements de patrimoni importants, tot i que no usuals, com ara la Coca de Mataró.

El període modern està també pèssimament representat i normalment es redueix a la façanes de la Generalitat i el Parlament..., és a dir, en una clara intenció de contextualitzar una situació institucional.

Pel que fa a la contemporaneïtat, la visió donada també és deplorable i encara s'ha de matisar que tant les pintures de Casas i d'en Planella s'utilitzen per il·lustrar situacions socials, és a dir, no figuren en els llibres com a mostres patrimonials. La reduïda representació es centra en el modernisme, quedant altres tendències marginades. La visió del modernisme que es dona no ajuda, endemés, a contextualitzar la Catalunya industrial que és un dels trets característics del període. Caldria incorporar mostres de l'arquitectura fabril, de les obres públiques, dels habitatges obrers i populars..., així com mostres mobles de patrimoni arqueològic industrial: locomotores, màquines de vapor, etc.

En la dimensió positiva huriem d'afegir que la situació ha començat a canviar en els darrers temps, i que comença a haver-hi una consciència important respecte les enormes potencialitats educatives i didàctiques del patrimoni. Diversos han estat els treballs que des de diferents camps s'han realitzat per imbricar el tractament del patrimoni a l'ensenyament. Des de propostes que aboguen per què durant l'ensenyament obligatori els estudiants coneguin un mínim d'elements patrimonials de Catalunya (8), fins a nombrosos materials divulgatius, passant per les campanyes d'arqueologia industrial per a joves. El fet que el tractament del patrimoni assoleixi una dimensió important en els programes de socials de primària de la Generalitat és en aquest sentit simptomàtic.

CAPÍTOL 13. NOTES

1. Tot i que els programes de la LGE de ciències socials d'EGB i d'història en el batxillerat

incidien en el tractament de la dimensió artística i del tractament de monuments de l'entorn històric, els llibres de text se'n feien un ressò desigual. No s'incorporaven les darreres recerques ni els esforços preconitzats per organismes internacionals com ara la UNESCO per tractar el patrimoni. Al capdavant tampoc era exacta la equació història del art = patrimoni. Patrimoni implicava, en educació, una formació en valors i actituds que depassava en molt el marc estricte de coneixement de fets i conceptes sobre estils i formes d'expressió artística. Vegis al respecte: BORDIEU, P.; DARBEL, A, *L'amour de l'art, Les musées d'art européens et leur public*, Paris; Editions de Minuit, 1969, BAY, A, *Museum programs for young people, Case studies*, Washington; Smithsonian Institution, 1973, ELLIOT, E.W, *Educating artistic vision*, New York; Macmillan, 1972, TIBONE, M.L, *Il museo, un incontro nuovo*, Torino; Paravia, 1977, UNESCO, *Musées, imagination et éducation* Paris; Unesco, 1973.

2. El patrimoni ha estat utilitzat com a referent cultural, polític i ideològic. Els exemples il·lustratius són múltiples, i no solament en el context europeu. A Síria, per exemple, país amb un dels patrimonis arqueològics més rics del l'Orient Pròxim, durant l'època de la dominació colonial francesa van tenir cura, sobretot, de les ciutats romanes. Es van excavar Palmira, Bosra, Sergiopolis, Apamea, etc. La presa del poder per part del partit baassista, va comportar un canvi d'orientació. Els jaciments romans van deixar de tenir interès ja que es consideraven vinculats a un passat històric "occidentalitzant". Pel contrari la cultura neolítica síria, vinculada al precoç desenvolupament de l'anomenat "creixent fèrtil" va rebre la màxima atenció, i en el Museu Nacional de Damasc es van donar gran èmfasi a les troballes d'Ugarit, informant al visitant que els àrabs van ser el primer poble que va dissenyar una escriptura alfabètica, la Ugarítica Antiga. En aquest mateix context es va procedir a revaloritzar l'època Omeia, quan Damasc havia estat la seu del califat, mentre s'ignorava de forma grotesca el període Abassi, ja que llavors Bagdad era la seu del Califat i Síria una província dependent.

3. En aquest sentit conflictes actuals també ens en donen exemple. A l'Índia les pugnes per conservar o reconstruir mesquites o temples induistes han estat freqüents i sagnants. A la guerra dels bàlcans de principis dels 90, els milicians serbis dinamitaven sistemàticament esglésies i edificis emblemàtics en els territoris croates, alhora que enderrocaven mesquites a Bòsnia. La neteja ètnica anava acompanyada, sense contemplacions, d'una autèntica neteja patrimonial exercida conscientment i sense subterfugis.

4. El cas del Gernika de Picasso és emblemàtic en l'Estat espanyol. Gernika o Barcelona haguessin estat bones seus en el sentit que Gernika havia estat objecte de l'agressió i Barcelona comptava amb un museu monogràfic sobre Picasso. No va haver-hi opció, per raons d'Estat el Gernika va anar a parar a Madrid, amb un tractament més que especial. D'una manera o altra contribuïa a legitimar de manera determinant el sistema polític post-franquista. El desembarcament de l'obra a l'aeroport de Barajas va esdevenir tot un espectacle coreogràfic. L'obra republicana per excel·lència, venia a ser honrada per la bandera bicolor i un desplegament espectacular de tricorns (ambdós elements testimonis de pervivències de l'anterior règim). El ministre de cultura de torn, Javier Tusell va pronunciar un discurs interessantíssim dient que el Gernika era "... un alegato contra la intransigència de los españoles...". És a dir, responsabilitzava els espanyols en el seu conjunt de la salvatge agressió feixista... A banda del cas del Gernika trobaríem altres

múltiples exemples; cal tenir present que qualsevol troballa arqueològica important, ràpidament queda incorporada al Museu Nacional d'Arqueologia, Així, Madrid, que compta amb un patrimoni més aviat pobre custòdia elements emblemàtics dels diferents pobles peninsulars, des de la Dama d'Elx a la Dama de Baza passant pels toros de Costix,

5. Vegau Vol. II, Annex 1, fitxes i a 33.
6. Normalment sempre hem mantingut com a criteri territorial el marc de la Catalunya històrica, és a dir, el que havien estat el Principat i els comtats de Cerdanya i Rosselló. Amb tot, durant l'Edat Mitjana la frontera cultural del que és català és imprecisa o inexistent, és per aquesta raó que el patrimoni històrico-artístic català de València i Mallorca ha estat considerat com a tal. A partir de l'Edat Moderna, quant els antics regnes o territoris de la Corona d'Aragó tendeixen a la diversificació política i cultural ens centrem novament en l'àmbit de Catalunya.
7. Vegis la valoració històrica que es fa d'Empúries en els llistats del capítol 11.
8. Vegis al respecte; ORDEIX, L.; SANTACANA, J. *El patrimoni cultural*. Barcelona: Graó, 1993.

